

УДК 347.121:615.38 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(102\)10](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(102)10)

СИДОРЕНКО Анастасія аспірант кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: anastasique2411@gmail.com вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID ID: 0000-0002-4457-8846

ПРАВО НА ДОНОРСТВО КРОВІ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Здійснено комплексний аналіз права на донорство крові та її компонентів. Розкрито структурні елементи права на донорство крові та висвітлено окремі проблеми його реалізації. Наведено авторське поняття права на донорство крові. Зазначено важливість прийняття кодексу донорства крові та її компонентів.

Ключові слова: донорство крові, компоненти крові, право на донорство, медичні права, насильницьке донорство, добровільність донорства, донорська функція.

Сидоренко А. Право на донорство крові: суцність и значение. Осуществлен комплексный анализ права на донорство крови и ее компонентов. Раскрыты структурные элементы права на донорство крови и освещены отдельные проблемы его реализации. Приведено авторское понятие права на донорство крови. Подчеркивается важность принятия кодекса донорства крови и ее компонентов.

Ключевые слова: донорство крови, компоненты крови, право на донорство, медицинские права, насильственное донорство, добровольность донорства, донорская функция.

Постановка проблеми. Одним із актуальних питань, досліджуваних у межах медичного права України виступає законодавство з прав людини у сфері донорства крові та (або) її компонентів. Досконала юридична база щодо прав людини у сфері донорства впливає на безпосереднє право кожної окремо взятої особи користуватися наданими їй правами, а також від неї залежить не тільки розвиток сфери донорства крові та її компонентів, а й медичної сфери загалом.

Якісне правове регулювання гармонізує й упорядковує державну діяльність, і зрештою, забезпечує максимальну повноту реалізації стратегічних завдань і забезпечення прав донорів. Натомість, застаріла правова база завжди привносить елемент невизначеності. За браком надійного правового підґрунтя державно-політичні процеси набувають довільного, розбалансованого характеру. Як наслідок, колосальні зусилля та витрати виявляються марними, актуальні цілі – не досягнутими.

Правове забезпечення справляє величезний вплив на державну політику в усіх галузях і сферах суспільного життя. Не стала винятком і сфера донорства крові та її компонентів. Значною мірою саме вадами правової регламентації обумовлена неефективність галузевого управління,

неузгодженість профілактичних заходів, зменшення запасів донорської крові та її компонентів. Вочевидь, така ситуація існуватиме, допоки не будуть усунуті системні недоліки вітчизняного законодавства про донорство крові. Адже на хиткому правовому фундаменті неможливо ні вибудувати досконалу стратегію, ані втілити її в практичну площину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлюючи актуальність і багатогранність сфери донорства крові, дедалі більше вчених, таких як С. Г. Стеценко, К. О. Ільющенкова [1; 2] та інші, присвячують свої дослідження цій проблематиці та пов'язаним з нею питанням.

Проте в зазначених роботах приділено недостатньо уваги цій темі, а в публікаціях, що безпосередньо присвячені донорству крові, розглядаються переважно практичні проблеми, пов'язані з реалізацією права на донорство, і майже не аналізуються теоретичні засади цього права.

Мета статті – висвітлення юридичної сутності та значення права на донорство крові в Україні відповідно до сучасної парадигми розвитку медичних прав особи.

Матеріали та методи. Методологічну базу статті становить логічний метод, унаслідок застосування якого було встановлено основні моменти, що включають поняття «донорства крові та її компонентів». Компаративістський і структурно-логічний методи застосовувалися при дослідженні деяких питань правового тлумачення донорства крові та її компонентів. Соціологічний метод дав змогу комплексно дослідити особливості сучасного становлення сфери донорства крові та її компонентів.

Результати дослідження. Юридичною підвалиною права на донорство є ст. 290 Цивільного кодексу України [3], частина перша якої наголошує, що повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів і репродуктивних клітин.

Детальніше вимоги до особи, яка бажає стати донором, наведено в абзц. 2 ст. 2 Закону України «Про донорство крові та її компонентів», де чітко зазначено, що донором може бути будь-який дієздатний громадянин України віком від 18 років, який пройшов відповідне медичне обстеження і в якого немає протипоказань, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Особи, хворі на інфекційні хвороби, що можуть передаватися через кров, або інфіковані збудниками таких хвороб, можуть залучатися до виконання донорської функції лише в разі подальшого використання отриманих від них крові та (або) її компонентів виключно для проведення наукових досліджень, виготовлення діагностиків та інших продуктів, що не призначаються для введення реципієнтам [4].

З цього випливає, що, *по-перше*, реалізація особистого немайнового права на донорство відбувається за активних дій обох сторін. У правовідносинах, що складаються у цій сфері, особа, яка бажає стати

.....

донором, мусить виразити свою волю шляхом звернення до відповідного медичного закладу, тобто вчинити активні дії. Остання ж сторона, зі свого боку, бере на себе обов'язок щодо забору крові чи її компонентів і проведення для цього всіх необхідних аналізів.

По-друге, як вбачається зі ст. 2 Закону, не тільки здорова, а й інфікована особа має право на донорство крові, але виключно з метою надання такої для проведення дослідів. На нашу думку, підхід законодавця до цього питання є виваженим і системним, оскільки з одного боку, особа, яка інфікована, в разі виявлення бажання бути донором, теж має відповідне право.

З іншого боку, на основі донорської крові, отриманої від інфікованих осіб, медики зможуть ефективніше досліджувати інфекції та їхню природу, а також на основі отриманих результатів виготовляти препарати для боротьби з ними.

Отже, право на донорство крові та її компонентів є складним механізмом. Для того щоб всебічно дослідити його сутність, потрібно визначити основні його ознаки. До таких можемо віднести такі:

- це особистий добровільний акт, який здійснюється за власною волею особи, без примусу;
- форма може бути як платною, так і безоплатною;
- донорство дозволяється лише в тому разі, якщо здоров'ю донора не буде заподіяно шкоди;
- донором може бути лише повнолітня особа;
- держава гарантує захист прав донорів.

Ці складові є досить важливими, оскільки від їх дотримання залежить у цілому успішна реалізація права на донорство крові та його подальший розвиток і вдосконалення. Саме тому вони заслуговують ретельнішої уваги та детального аналізу.

Неабияку увагу в контексті розгляду права на донорство законодавець приділив саме першій ознаці – добровільності. Це зазначено в абзц. 1 ст. 2 Закону України «Про донорство крові та її компонентів», де визначено, що «донорство крові та її компонентів» – це добровільний акт волевиявлення людини, що полягає у даванні крові або її компонентів для подальшого їхнього безпосереднього використання для лікування, виготовлення відповідних лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях [4].

Законодавство України допускає реалізацію права на донорство тільки у встановленому порядку, за наявності згоди донора й реципієнта чи їхніх законних представників. Умовою такої операції є і те, що використання інших способів і методів для підтримки життя, відновлення чи поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів, а заподіяна пересадженням органів чи інших анатомічних матеріалів (зокрема, крові) шкода буде меншою, ніж та, яка заподіюється донору [5, с. 82].

У разі порушення добровільності донорства чи здійснення його під примусом законодавством передбачено покарання згідно зі ст. 144 Кримінального кодексу України. Насильницьке або шляхом обману

вилучення крові в людини з метою використання її як донора карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, з штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи без такого [6].

Наступною ознакою права на донорство виступає форма донорства (оплатне чи безоплатне). Наразі дискусійним у світовій спільноті залишається питання щодо платності/безоплатності донацій. Грошова компенсація забороняється в багатьох країнах, як от: Італія, Велика Британія, Іспанія, Франція, Нідерланди. У 62 країнах донорство крові – безоплатне [7, с. 52].

Проте високий показник донацій не прямо залежний від досконалості чи недосконалості законодавства. Основоположним принципом в ЄС є безоплатність здавання крові. Такий підхід є не випадковим, адже одним із основних завдань у сфері донорства є безпека крові. Відповідно до програм переливання існує три принципи: безкоштовність, добровільність, досягнення самостійності [2, с. 45].

Аналіз показує, що країни зі стовідсотковим добровільним донорством крові мають вищий показник регулярних донорів крові. Цей показник зберігається протягом багатьох років. Окрім того, в країнах, де відсоток добровільного донорства крові зріс, спостерігалася також тенденція до підвищення регулярних донацій крові. Це свідчить, що добровільні донори крові частіше здають кров на регулярній основі, ніж інші види донорів.

Доведено, що безпечнішою та якіснішою є кров добровільних донорів, які мотивовані альтруїстськими спонуканнями й бажанням допомогти іншим людям, а також почуттям морального обов'язку і соціальної відповідальності. У них немає підстав приховувати інформацію про свій спосіб життя або медичні стани, які зумовили б неможливість здавання крові.

Таким чином, з низки об'єктивних причин добровільне донорство розвиває саму сферу донорства крові та її компонентів. Важливим є той факт, що насправді донорами переважно є особи, що виходять з неблагополучних сімей і здають свої біологічні продукти людського походження задля отримання винагороди, тому говорити про благодійну місію і ціль донорства немає підстав. Отже, донорство має бути усвідомленим добровільним явищем, без будь-якого примусу.

Бувають різноманітні надзвичайні ситуації, під впливом яких виникає потреба в донорській крові. Щороку надзвичайні ситуації загрожують життю і здоров'ю мільйонів людей. Останніми десятиріччями катастрофи забрали понад 1 мільйон життів. Щороку від них страждає понад 250 мільйонів осіб у всьому світі [8, с. 118; 9, с. 68]. Природні катастрофи – землетруси, повені, урагани – формують значні потреби в невідкладній медичній допомозі, водночас призводячи до руйнування життєво важливої інфраструктури охорони здоров'я. Антропогенні катастрофи, а також дорожньо-транспортні пригоди та збройні

.....

конфлікти також формують великі потреби в медичній допомозі й донорській крові. Проте навіть у таких ситуаціях донорство крові має відбуватися без будь-якого (фізичного чи психологічного) тиску на донора.

Двома важливими умовами при процедурі донорства є те, що особа має бути повнолітньою і здоров'ю донора не буде заподіяно шкоди.

У цьому аспекті позитивним є і те, що держава гарантує захист прав донорів, а також забезпечує їх низкою пільг. Розділ другий Закону України «Про донорство крові та її компонентів» включає норми, що стосуються прав, обов'язків донора, гарантій та пільг, що надаються донорам. Доцільно зупинитися на питанні гарантій і пільг, які передбачені чинним законодавством для вітчизняних донорів крові.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про донорство крові та її компонентів» держава гарантує захист прав донора та охорону його здоров'я. У статті наведено положення про те, що в разі зараження донора інфекційними хворобами або виникнення у нього інших хвороб чи розладу здоров'я у зв'язку з виконанням донорської функції – донор підлягає обов'язковому державному страхуванню [4].

Окрім гарантій, донорам крові Законом передбачена низка пільг, які пов'язані з певними компенсаціями за виконання донорської функції. Український законодавець згрупував пільги за категоріями: загальні, додаткові, для донорів військовослужбовців, для осіб, які мають статус Почесного донора України.

До того ж чимало положень Закону не знаходять свого практичного прояву, зокрема, розділ, що присвячений пільгам, які надаються роботодавцем донору працівнику.

Розвинені держави світу наразі акцентують увагу на безоплатному донорстві. Постає питання, чи взагалі варто надавати такий широкий перелік пільг і прав донору, якщо на практиці вони майже не втілюються і більша частина пільг просто не надається.

Наразі значення права на донорство крові відіграє величезну роль для розвитку суспільства та його об'єднання. Завдяки реалізації цього права донори рятують життя і відновлюють здоров'я реципієнтів. Багато сучасних методів лікування, що застосовуються з використанням донорського матеріалу, спрямовані на порятунок життя людей (зокрема, трансплантація органів і тканин, переливання крові та її компонентів). Про це свідчать статистичні дані, відповідно до яких кожен третій житель нашої планети потребує донорської крові. Травми, аварії, збройні конфлікти, надзвичайні події відбуваються постійно. Постраждали в них люди часто мають потребу в переливанні крові.

Висновки. Сформульовано авторське визначення «права на донорство» – це добровільна та безоплатна дія повнолітньої, дієздатної особи на здійснення донорства крові та її компонентів, без завдання шкоди здоров'ю донора – для осіб, які цього потребують або ж для інших медичних цілей.

Сутність права на донорство є складним механізмом, що покликаний врегульовувати багато питань, серед яких: організація донорства

та його добровільність, розвиток донорства, забезпечення комплексу правових і соціальних заходів тощо. Від їх успішної реалізації залежить успішна реалізація донорства загалом.

Українське законодавство України має велику кількість нормативних актів, що регулюють питання здійснення права на донорство крові та її компонентів, які ухвалювалися протягом багатьох років, але цього недостатньо. Адже існує безліч застарілих положень, які потребують негайного удосконалення, багато прогалин, що вимагають швидкого їх усунення. Усе це формує потребу прийняття кодифікованого акта – Кодексу донорства крові та (або) її компонентів, – який би належним чином врегулював питання права на донорство крові, забезпечив дотримання всіх основних прав і законних інтересів донорів крові, чітко визначав компетенцію уповноважених органів з цього питання та закріпив би процедурні питання взяття, переробки, транспортування донорської крові чи її компонентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стеценко С. Г. Медичне право України: стратегічні напрями розвитку. Бюл. Мін-ва юстиції України. 2011. № 4. С. 5–10.
2. Ільющенкова К. О. Тенденції і юридичні моделі донорства крові в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 42–48.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>.
4. Закон України від 23.06.1995 № 239/95-ВР «Про донорство крові та її компонентів». База даних «Законодавство України». ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/239/95-%D0%B2%D1%80>.
5. Герц А. А. Особливості цивільно-правового регулювання трансплантології в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 80–85.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. ст.131.
7. Любчак В. В. Огляд сучасних підходів до організації служби крові в світі. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2012. № 2. С. 49–56.
8. Гуржій Т. О. Адміністративно-правові проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. Харків: Вид-во «Тимченко», 2010. 480 с.
9. Гуржій Т. О. Актуальні проблеми державного прогнозування у сфері безпеки дорожнього руху. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 3. С. 68–73.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2019.

Sydorenko A. The right to blood donation: essence and meaning.

Background. *One of the topical issues studied in the field of medical law is the normative and legal provision of human rights in the field of blood donation and / or its components.*

Analysis of recent research and publications. *Recognizing the urgency and versatility of blood donation, more and more scientists are devoting their research to this problem and related issues.*

The **aim** of the article is to highlight the legal essence and the importance of the right to blood donation in Ukraine in accordance with the modern paradigm of the development of medical rights of a person.

Materials and methods. The methodological basis of the article is the formal-logical, comparative, structural-logical and sociological methods.

Results. The legal basis for realization of the right to blood donation and its components is the Civil Code of Ukraine.

Conclusion. Adoption of the new law solved many problems in the sphere of donation, it would properly resolve the question of the right to blood donation, ensure compliance with all fundamental rights and legitimate interests of the person and clearly defined the competence of the authorized bodies on this issue.

Keywords: donation of blood, blood components, right to donate, medical rights, forcible donation, voluntary donation, donor function.

REFERENCES

1. Stecenko, S. G. (2011). Medychne pravo Ukrai'ny: strategichni naprjamy rozvytku [Medical Law of Ukraine: strategic directions of development]. *Bjul. Min-va justycii' Ukrai'ny – Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 4, 5-10 [in Ukrainian].
2. Il'jushhenkova, K. O. (2016). Tendencii' i jurydychni modeli donorstva krovi v Ukrai'ni ta zarubizhnyh krajinah: porivnjaj'no-pravova harakterystyka [Trends and legal models of blood donation in Ukraine and foreign countries: comparative legal characteristic]. *Pravo i suspil'stvo – Law and Society*, 1 (2), 42-48 [in Ukrainian].
3. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrai'ny vid 23.06.1995 № 239/95-VR «Pro donorstvo krovi ta i'i' komponentiv» [Law of Ukraine dated June 23, 1995 № 239/95-BP «On donation of blood and its components»]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/239/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. Gerc, A. A. (2015). Osoblyvosti cyvil'no-pravovogo reguljuvannja transplantologii' v Ukrai'ni [Features of civil law regulation of transplantology in Ukraine]. *Pravo i suspil'stvo – Law and Society*, 4, 80-85 [in Ukrainian].
6. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny vid 05.04.2001 № 2341-III [The Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001 № 2341-III]. (2001). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR) – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR)*, 25-26 [in Ukrainian].
7. Ljubchak, V. V. (2012). Ogljad suchasnyh pidhodiv do organizacii' sluzhby krovi v sviti [An overview of modern approaches to the organization of blood services in the world]. *Visnyk social'noi' gigijeny ta organizacii' ohorony zdorov'ja Ukrai'ny – Bulletin of social hygiene and health care organizations of Ukraine*, 2, 49-56 [in Ukrainian].
8. Gurzhij, T. O. (2010). Administratyvno-pravovi problemy zabezpechennja bezpeky dorozhn'ogo ruhu v Ukrai'ni [Administrative-legal problems of ensuring road traffic safety in Ukraine]. Harkiv: Vyd-vo «Tymchenko» [in Ukrainian].
9. Gurzhij, T. O. (2009). Aktual'ni problemy derzhavnogo prognozuvannja u sferi bezpeky dorozhn'ogo ruhu [Actual problems of state forecasting in the field of road traffic safety]. *Problemy pravoznavstva ta pravoohoronnoi' dijal'nosti – Problems of science of law and law enforcement*, 3, 68-73 [in Ukrainian].